

Die Haghe ^{120 jaar}

Januari 2010
120e jaargang nr. 1
verschijnt 6 x per jaar

Beschermvrouwe H.M. de Koningin

LEDENBERICHT

Van de voorzitter

Het jaar 2010 gaat voor Die Haghe memorabel worden. Onze vereniging bestaat, in september, 120 jaar en dat gaan we vieren! Op 16 maart om half vijf zal het eerste exemplaar van een prachtig jubileumboekje van de hand van onze ereleden Kees Stal en Maarten van Doorn aan onze erevoorzitter, burgemeester J.J. van Aartsen, worden aangeboden in het Atrium van het stadhuis, alwaar dan tevens een tentoonstelling te zien zal zijn met foto's uit dit boekje (waarvan de inhoud nog even geheim wordt gehouden). U bent daar nu al voor uitgenodigd. In het Ledenbericht van februari volgen nadere details. Op donderdag 30 september, als Die Haghe op de kop af zijn 120ste verjaardag viert, jubelen we voort, nu in het Muzee te Scheveningen. Ook hiervoor bent u nu alvast uitgenodigd; details te zijner tijd via het Ledenbericht. Tegelijkertijd gaan onze 'gewone' activiteiten door. U hebt onderwijl het Jaarboek 2009 dankzij de inspanningen van onze leden-bezorgers (weer eens veel dank daarvoor!!) ontvangen en hebt de mooie artikelen over het Haags Gemeentearchief, Voltaire, de Koninklijke Schouwburg, Toontje Tetterode, de verzuiling in Loosduinen, het Oranjehotel en de vaste rubrieken wellicht al van A tot Z gelezen en er van genoten. Speciale dank dit jaar aan redactievoorzitter Kees Stal en eindredacteur Paul Toby! Vervolgens wijs ik u alvast op onze Voorjaarsledenvergadering, te houden op zaterdagochtend

6 maart in het Haags Historisch Museum, met na afloop een lezing van oud-voorzitter Paul Gerretsen. Agenda en de notulen van de Najaarsledenvergadering zult u aantreffen in het eerstvolgende Ledenbericht. Rest mij nog u een mooi en gezond nieuw jaar toe te wensen, waarin wij elkaar veelvuldig bij allerlei aangename Die Haghe-activiteiten zullen ontmoeten.

Diederick Cannegieter

Activiteiten voor de leden

Bezoek aan Pulchri Studio

Op zaterdag 6 februari vanaf 10.45 uur vindt voor maximaal 30 leden een rondleiding plaats in het bijzonder fraaie pand van Pulchri Studio aan het Lange Voorhout 15. De in 1847 opgerichte roemrijke vereniging van kunstenaars Pulchri Studio is sinds 1898 gevestigd in dit

AGENDA

6 februari

Rondleiding in het fraaie pand van kunstenaarsvereniging Pulchri Studio, Lange Voorhout 15.

6 maart

Voorjaarsledenvergadering in het Haags Historisch Museum.

16 maart

Presentatie jubileumboek ter ere van 120 jaar Die Haghe, in het Atrium van het stadhuis.

TNT Post
Port betaald
Port Payé
Pays-Bas

De Louis XV-zaal, tekening door Agnes de Brandeler, 1949.

'monument met de mooiste expositie-zalen van Europa'. Over de eeuwenlange geschiedenis van dit uitzonderlijke gebouw publiceerde ons erelid Kees Stal in het Jaarboek 1983 het grondige artikel "Een 'spatieus huys' voor Haagse kringen", dat in 2008 ook in boekvorm is verschenen. Exclusief voor de leden van onze vereniging organiseert Pulchri Studio deze rondleiding.

Het programma is als volgt:

- 10.45 inloop en ontvangst met koffie of thee in de Sociëteit;
- 11.15 welkomstwoord en korte inleiding door de directeur de heer Dick Brongers, voormalig bestuurslid van onze vereniging;
- 11.25 rondleiding in twee groepen door de dames Pia Simonis en José Koene met speciale en ruime aandacht voor de rijke geschiedenis van vereniging en gebouw;
- 12.15 einde excursie en mogelijkheid om in de Sociëteit nog een consumptie of lunch (voor eigen rekening) te gebruiken en de exposities te bezoeken.

Datum: zaterdag 6 februari

Aanvang: 10.45 uur

Locatie: Pulchri Studio, Lange Voorhout 15

Kosten: 5 euro. Aan dit bezoek kunnen maximaal 30 personen deelnemen.

Aanmelden bij de Afdeling Educatie van het Haags Historisch Museum, educatie@haagshistorischmuseum.nl of 070 3123065

Nieuwe publicaties

Andreas Schelfhout, landschapschilder in Den Haag

De auteur, Cyp Quarles van Ufford, koestert al sinds zijn gymnasiumtijd een gepassioneerde belangstelling voor Andreas Schelfhout (1787-1870). Nu, meer dan een halve eeuw later, heeft hij zijn omvangrijke en zeer grondige onderzoekingen te boek gesteld. Het resultaat is een biografie van Schelfhout waarin - uiteraard - diens werk een prominente plaats inneemt, zowel tekstueel als wat betreft de illustraties. Naast latere studies maakte Quarles van Ufford vooral gebruik van bronnen uit de tijd van Schelfhout zelf, waarin de schilder en zijn tijdgenoten uitgebreid aan het woord komen.

Het leven van Andreas Schelfhout is één groot succesverhaal. Geboren in Den Haag in 1787 raakte hij al op jonge leeftijd in contact met kunst dankzij zijn vader die vergulder/lijstenmaker van beroep was. Zijn eerste schilderijtje dateert van 1802. Zes jaar later koos hij definitief voor een beroep als kunstschilder door toe te treden tot het atelier van de decorschilder van de Koninklijke Schouwburg, J.H.A.A. Breckenheimer. In 1811 hingen drie van zijn schilderijen op de eerste Tentoonstelling van Levende Meesters in Den Haag. Het zijn bosgezichten. Zijn hele leven zal hij het landschap in al zijn verschijningsvormen - vergezichten, rivier-, strand-, ijsgezichten - tot onderwerp nemen. Behalve schilderijen, aquarellen en tekeningen zijn er ook - zij het gering in aantal - etsen en litho's van hem bekend.

In de jaren 1825-1835 werd zijn faam in brede kring gevestigd. Hij exposeerde geregeld, won gouden medailles, kreeg lovende kritieken en in 1833 nam Teylers Museum in Haarlem een werk van hem - *Strand bij Katwijk* - in de collectie op. De kopers kwamen echter vooral uit de particuliere hoek, welgestelde burgers, maar ook koning Willem I en zijn opvolger in 1849 Willem II. Door het succes stegen de prijzen die hij voor zijn schilderijen vroeg. Wist Schelfhout in 1802 zijn eerste schilderijtje voor 30 gulden te verkopen, nu betaalde men grif tussen de 1000 en 2000 gulden. En in

Zomers landschap, schilderij door A. Schelfhout, ca. 1835.

1837 ontving hij voor twee schilderijen die hij voor koningin Wilhelmina maakte, 6000 gulden. De opdrachtgevers lieten zich niet door deze hoge prijzen afschrikken: tussen 1825 en 1828 verkocht Schelfhout niet minder dan 79 schilderijen. Gezien zijn successen en de inkomsten die daar uit voort kwamen, had hij het gemakkelijk wat rustiger aan kunnen doen. Het tegendeel is het geval. Omdat hij niemand wilde teleurstellen - maar ook door geldzucht gedreven - voerde hij zijn productie op met als gevolg dat hij naast meesterwerken ook routinewerkjes schilderde. Soms maakte hij meer dan één versie van een schilderij en varieerde hij de stoffering van het landschap. Of hij gebruikte dezelfde molen als stoffering voor verschillende landschappen. Hij ging er zelfs toe over om aan opdrachtgevers volgnummers uit te reiken!

Naast deze kunstzinnige en zakelijke beslommingen gaf hij ook les aan een flink aantal aankomende kunstenaars, van wie Wijnand Nuijen en Johan Barthold Jongkind de bekendste zijn. Hoewel hij van eenvoudige komaf was - volgens tijdgenoten praatte hij plat Haags en was zijn optreden niet altijd even beschaafd - was hij in het culturele leven toch een zeer geziene en gewaardeerde gast. Hij was ook lid van kunstgenootschappen als *Arti et Amicitiae* in Amsterdam en *Pulchri Studio* in Den Haag, en jarenlang zat hij in een comité ter oprichting van een standbeeld van Rembrandt, dat eindelijk in 1852 in Amsterdam werd onthuld.

Na het midden van de negentiende eeuw begon zijn roem langzaam af te brokkelen. In de kritieken kreeg hij niet altijd meer de hoogste lof toegezwaaid. Toch werd hij op zijn zeventigste verjaardag in 1857 'onze kunstheld' genoemd, ontving hij het Commandeurs-kruis der orde van de Eikenkroon namens koning Willem II en een rijkversierde perkamenten rol met een lofdicht en de handtekeningen van 225 kunstbroeders. In de jaren zestig kreeg hij steeds meer last van gezondheidsproblemen en kon hij soms lange tijd niet werken. In 1870 overleed hij en werd begraven op Oud Eik en Duinen.

Dit fraai uitgegeven en bijzonder interessante boek geeft een gedetailleerd, chronologisch geordend beeld van het leven van een kunstenaar die in de eerste helft van de negentiende eeuw als de meest succesvolle landschapschilder van ons land werd beschouwd. De selectie van de besproken kunstwerken berust op de denkbeelden en de

waardering die bij zijn leven opgeld deden. Met deze opzet ziet de auteur bewust af van een eigen analyse van Schelfhouts omvangrijke oeuvre en van plaatsing daarvan in de kunstgeschiedenis. Zijn uitgangspunt was op basis van bronnenonderzoek leven en werk van de kunstenaar zo uitgebreid en verantwoord mogelijk te beschrijven. Mede door talrijke nieuwe en verrassende vondsten is hij daar volledig in geslaagd en vormt zijn studie de grondslag voor het verder verdiepen en aanscherpen van onze visie op Schelfhout's werk.

Cyp Quarles van Ufford, *Andreas Schelfhout (1787-1870). Landschapschilder in Den Haag naar eigentijdse bronnen*, Primavera Pers, Leiden 2009, 254 pag., rijk geïllustreerd, ISBN 978-90-5997-066-3, prijs 39,50 euro

Michiel van der Mast

Op het Zand wonen - leuk?

Op 9 november werd een curieus boekje in De Witte gepresenteerd, 'Op het Zand' geheten. Hoewel de omslagfoto anders doet vermoeden, gaat het vooral over ouderen die wonen 'aan de juiste kant van de Laan van Meerdervoort' en heeft het, althans volgens mij, een anekdotisch karakter.

In het werkelijk voorbeeldig vormgegeven boek hebben fotograaf Gerhard van Roon en tekstschrijver Lars Kuipers een aardig geslaagde poging ondernomen de aparte chic van 'het zand' te portretteren. De rozen van het Westbroekpark, Meddens' modezaak, sigarenzaak De Graaff, het Damesleesmuseum, de sfeer van de koempoe-lan, patisserie Jarreau, tennispark Marlot, Quick-HBS, en vooral sociëteit De Witte: het is een greep uit de onderwerpen waarmee via foto en tekst aangestipt wordt hoe behoudend en terughoudend een bepaald deel van onze stad leeft. Het zijn zonder uitzondering bijzonder aardige schetsjes (de auteurs hebben er dan ook vanaf 2005 aan gewerkt) en als je, zoals ik, levenslang tot het Zand 'veroordeeld' was en bent, herken je heel veel. Als zodanig is dit een geslaagd boekje voor alle 55-plussers die binding hadden/hebben met dit deel van Den Haag.

Veel facetten komen langs, al kan je aan kleine dingen merken dat de tekstschrijver toch geen Hagenaar in hart en nieren is (Ruygrokiaan en hockeyen bij HBS), maar juist door de (lichte) verwondering van de auteurs over wat ze hier en daar aantreffen, lees (en bekijk!) je alles met plezier.

Waarom voor 55-plus? In de eerste plaats doordat het natuurlijk die groep is die de 'mythe van het Zand' nog staande houdt. Het hele boekje is doordeesemd met de gedachte dat het over een jaar of twintig afgelopen is met veel van wat hierin staat. De oud-Indischgasten, bijvoorbeeld, of mensen die het over een winkelbediende als 'knecht' hebben, zullen dan denkkelijk niet meer bestaan. Maar belangrijker is, dat het ook eigenlijk alleen maar gaat over oude mensen. Natuurlijk, die twee foto's van de zeepkistenrace in het Benoordenhout zijn er ook. Maar verder is er geen scholier in te vinden (terwijl, bijvoorbeeld, het VCL en HCKZ toch heel erg Zandig zijn) en in wezen zijn alleen in het deel over De Witte (het is eigenlijk wonderlijk te constateren) Zandigen onder de vijftig werkelijk prominent waarneembaar. Dat maakt het boekje enerzijds een uniek document, maar anderzijds had ik

wel eens wat meer 'jeugdigen', bijvoorbeeld uit het Statenkwartier (als wijk helemaal niet in het boekje te vinden!), willen zien en (vooral) horen. Het Zand wordt toch vooral als een soort (vooral Benoordenhouts) reservaat beschreven, en dat op overigens, het zij nogmaals gezegd, voortreffelijke wijze. Maar dat neemt niet weg dat ik toch graag wat uitgebreider en diepgravender over dit onderwerp had willen lezen. Maar dan was het boekje misschien te dik geworden en dus niet zo gunstig geprijsd als nu. En vooral dat laatste maakt het een aanrader voor wie op welke manier dan ook aan het Zand verbonden was en is en nu eens wil lezen wat 'ie altijd al had gedacht.'

Lars Kuipers en Gerhard van Roon, *Op het Zand*, 2009 Uitgeverij De Nieuwe Haagsche, 79 pag., ISBN 978-94-6010-022-2, prijs 14,95 euro.

Diederick Cannegieter

Hemel en hel

In dit boekje beschrijft Laetitia van Rijckevorsel het korte leven van haar oom Frans von Fisenne (1914-1944). Hij groeide op in een zeer welgestelde, streng katholieke, adellijke familie, als de zesde van tien kinderen die Louis von Fisenne en Johanna van Lanschot kregen. Vanaf 1920 woonde het gezin in Huize Den Burgh in Rijswijk, een buitenplaats die sinds het einde van de achttiende eeuw in bezit was van zijn moeders familie. Het eerste deel - Hemel - geeft een mooi beeld van de manier waarop men in adellijke kringen in die tijd zijn leven inrichtte. Op Den Burgh werd veel werk uit handen genomen door een kinderjuffrouw, een keukenmeid, twee dienstbodes, een huisknecht, een chauffeur, tuinpersoneel en er kwam zelfs eens in de week een klokkenmaker om de klok op te winden en bij te stellen. Tot hun twaalfde aten de kinderen apart; daarna - toen zij zich de eerste tafelmanieren hadden eigen gemaakt - mochten zij met hun ouders eten. Voor de grotere kinderen kwam er een buitenlandse gouvernante die hen Frans en Duits leerde.

In deze kringen was het vanzelfsprekend dat meisjes niet, maar jongens wel gingen studeren. Na pas op zijn 21ste het eindexamen gymnasium alfa aan het Aloysius College in Den Haag gehaald te hebben, verhuisde Frans naar Nijmegen om daar de rechtenstudie te volgen; voor militaire dienst was hij afgekeurd. In 1942 behaalde hij zijn doctoraalexamen. Zeven jaar of meer studeren was niet ongebruikelijk in die dagen. Meestal afkomstig uit welgestelde families, waren er voor de studenten geen financiële belemmeringen en bovendien werden ze geacht algemene ontwikkeling en sociale vaardigheden op te doen. Ongetwijfeld zullen ze daarnaast gebruik gemaakt hebben van de gezelligheid die de sociëteit bood.

De Duitse bezetting liet Frans intussen niet onberoerd. Hij moest zijn auto van de hand doen, omdat na mei 1940 de benzine op de bon ging. En in de strenge winter van 1941-

Het Damesleesmuseum aan het Nassauplein.

Frans von Fisenne (1914-1944).

1942 besloot hij met een vriend samen op één kamer te gaan wonen, aangezien de kolen ook op de bon waren gegaan. In de zomer van 1942 keerde Frans terug naar Den Haag waar hij samen met zijn zuster Tieleke aan het Jozef Israëlsplein ging wonen. Het eerste jaar in Den Haag verliep voor hem niet onplezierig, hij vond een baan als waarnemend griffier bij het kantongerecht en hij nam een abonnement op een concertserie in het gebouw voor Kunsten en Wetenschappen aan de Zwarteweg. Maar in de loop van 1943 moest hij naar elders verhuizen vanwege de aanleg van de Atlantikwall. Hij vond een pension in de Anna van Buerenstraat 17 in het Bezuidenhout.

Toen brak de Hel los. Op 27 maart 1944 deed de Sicherheitspolizei een inval. De Joodse onderduiker die in het pension was ondergebracht, de pensionhoudster en Frans werden gearresteerd, evenals enige vrienden en een vriendin die later op die dag bij hem aanbelden voor een bezoek. Op de kamer van Frans vonden de Duitsers een radio en afleveringen van het studentenverzetsblad *De Geus*. Na verhoor op het Binnenhof werd hij twee dagen later opgesloten in de Scheveningse gevangenis en op 28 juni overgebracht naar Kamp Vught. Toen op Dinsdag 5 september de wildste geruchten de ronde deden dat de geallieerden op het punt stonden Nederland boven de grote rivieren te bevrijden, ontruimden de Duitsers in paniek het kamp en werden de 3500 gevangenen op transport gezet richting Duitsland. Na een relatief kalm verblijf in Germendorf kwam Frans op 14 oktober in het concentratiekamp Langenstein-Zwieberge terecht, een zogenaamd 'buitencommando' van Buchenwald. Daar moest hij meewerken aan de aanleg van een tunnelcomplex in de Thekerberg, bestemd om een ondergrondse vliegtuigfabriek van Junkers te huisvesten. Gewend aan een onbezorgd en beschermd leven was het voor hem al moeilijk zich daar te handhaven. Hoewel hij veel steun had aan zijn geloof, werden hem het zeer zware werk twaalf uur per dag, de onmenselijke omstandigheden en zijn zwakke gezondheid noodlottig. Door ziekte en uitputting stierf hij op 20 november 1944.

In haar *Woord vooraf* schrijft Laetitia van Rijckevorsel dat zij als kind 2000 gulden van haar oom had geërfd: 'Vijfenzestig jaar geleden heeft Frans von Fisenne mij rijk gemaakt. Deze schets van zijn leven is mijn late dank aan hem.'

Laetitia M.L. van Rijckevorsel, *Hemel en hel. Het korte leven van Frans von Fisenne (1914-1944)*, deel 14 in de reeks *Het Benoordenhout*, Couvée, Den Haag 2009, 97 pag., ISBN 978-90-78256-07-6, prijs 10,95 euro

Michiel van der Mast

Peutinger-kaart

De precieze loop van Romeinse wegen en de juiste lokaliserings van Romeinse plaatsen in onze streken zijn vraagstukken, die nog altijd op veel belangstelling mogen rekenen en waarover de meningen flink kunnen verschillen. In 2007 heeft de Studiekring Eerste Millennium een bundel samengesteld met diverse visies op deze interessante historische problemen. Met als uitgangspunt de Peutinger-kaart, een kopie uit ongeveer 1200 van een plattegrond van de rijkswegen in het Romeinse Rijk tijdens de vierde eeuw na Christus. Ons lid, dr. Hans Wijffels, heeft in dit boek een hoofdstuk geschreven over Romeinse wegen in Nederland. Hij gaat te werk vanuit de kennelijke overtuiging, dat meten leidt tot weten. Zijn opmerkelijke en grondig gedocumenteerde artikel is door de vele berekeningen geen eenvoudige kost. In elk geval lijkt de uitkomst dermate verrassend, zo niet onwaarschijnlijk, dat zij onvermijdelijk tot stevige discussie zal leiden. Hans Wijffels besluit namelijk als volgt zijn bijdrage: 'Wanneer we nu eens tweeduizend jaar terugkijken op het Haagse kustgebied dan krijgen we toch een fascinerend beeld. Reeds in de Romeinse tijd was daar een centrum van activiteit. Met het Praetorium was hier het bestuurscentrum van de regio en met het Helinium als haven vormde het toen al de toegangspoort tot Neder-Germanië. Het eeuwenoude Den Haag heeft een absoluut indrukwekkende historie. Die oude Haghe is al een oude haven.'

In de noot bij deze laatste zin probeert de schrijver aannemelijk te maken, dat het een zandhaven betrof, dus 's Graven Hage zou gelijkstaan aan gravel haven. Waarvan acte.

Studiekring Eerste Millennium, *De Peutingerkaart en de Lage Landen*, Papieren Tijger Breda 2007, 140 pag., 40 afb. en kleurbijlage Peutinger-kaart, ISBN 978 90 6728 209 3, prijs 22,50 euro

C.M. Nigten

Nieuwe leden

De heer A.W. Dijk, de heer drs. R.J. Glaser, de heer J.A.C. Kaffa, de heer A. Molier, mevrouw B.M.F.J. Nieuwhof, mevrouw R. Nilsson, mevrouw H.J. van Oosten, de heer prof.mr. T.R. Ottervanger, de heer T. Pitstra, de heer H. Poot, de heer N. Roestenburg, de heer J.L.A. Seitzinger, mevrouw P.M. Simonis, de heer E.J. Stalenberg, de heer R. Wagemaker, de heer dr. A.R.M. Wenekers en mevrouw G. van Zijl.

Het bestuur van Die Haghe is als volgt samengesteld:

Voorzitter
drs. D.J. Cannegieter

Vice-voorzitter
mw. drs. A.J.I. van Schaik

Secretaris
drs. P. de Kieft

Penningmeester
Ir. R.J. Gmelig Meijling

Leden
mw. Ph.A.M. Swenker
drs. C.M. Nigten
mw. drs. D. Timmer

Secretariaat
Ursulaland 61
2591 GT Den Haag
e-mail: p.kieft@planet.nl

Financiën
Storting op giro 71791 t.n.v.
Geschiedkundige Vereniging
Die Haghe

Info ledenadministratie en opgave nieuwe leden
de heer H.J. Hendriks
tel: 079-3418355
(tussen 18.00 en 20.00 uur)
herman.hendriks@hetnet.nl

Redactieadres Ledenbericht
Balistraat 32
2585 XT Den Haag
e-mail: m.vandermast@tiscali.nl

Redacteur Ledenbericht
drs. W.M. van der Mast

Website Die Haghe:
www.haagsegiedenis.nl

Jaarboek Die Haghe
Voor aanwijzingen auteurs en inzenden van kopij:
V.L.C. Kersing, Dienst Stadsbeheer Afdeling Archeologie,
Postbus 12651, 2500 DP Den Haag, tel. 070-3536633, e-mail v.kersing@dsb.denhaag.nl